

KIYAFETNAMELER ÜZERİNE

MİNE MENGİ

Bir kişinin karakteri hakkında varacağımız yargılarda, çoğu kez o kişinin beden ve yüz yapısı önemli rol oynar. Güzellik, çirkinlik, şişmanlık ya da zayıflık gibi ilk bakışta göze çarpan özelliklerin yanı sıra, el, ayak, saç, baş, göz vb. gibi vücudun dış organlarıyla ilgili özellikler, hem bu özelliklere sahip olan kişinin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesinde hem de üzerimizde bırakacağı olumlu ya da olumsuz izlenimde etkili olurlar.

Bedensel özelliklerle kişilik ve zekâ düzeyi arasında ilişkiler bulunduğu görüşü, öncelikle ruhbilim olmak üzere, anatomi, fizyoloji gibi bilim dallarını ilgilendirir ve bu dalların bilgilerinden yararlanılarak açıklığa kavuşturulabilir. Ancak, bu konuyla ilgili düşünce ve görüşlerin büyükçe bir bölümü zamanla kalıplaşmış, inanç biçimine dönüşmüşlerdir. Ulusların yüzyıllar boyu süregelen geleneklerinin oluşumunda da toplumu yapan bireylerin hayalgüçlerinin, gözlem ve deneylerinin payı büyüktür. Örneğin, Anadolu halkının körlük, çolaklık, topallık gibi bedensel sakatlıkları olanları ya da saç ve göz rengi bakımından alışılmışın, görülmüşün dışında kalanları uğursuz, çok kısa boyluları fitneci ya da çok uzun boyluları aptal sayması yukarıda sözlerini ettiğimiz bilim dallarından çok, toplumumuzun kalıplaşmış inançlarıyla ilintilidir. Bu inançların temelinde de kişisel gözlem ve deneylerin yanı sıra büyük ölçüde hayalgücünün ve insanoğlunun, genel çizgi, alışılan görünüm dışında kalanları yadırgama, yabancılaştırma duygusu yatmaktadır¹.

Yukarıda, üzerinde durduğumuz konunun, ruhbilimin fizyotipoloji dalını ve tıbbın bazı dallarını ilgilendirmekle birlikte, halkın inançlarında yer tutması bakımından etnoloji ve folklorla da ilgili olduğunu belirtmeye çalıştık. İnsan vücudunun dış organlarının nitelikleri, bedenin ve yüzün görünümü ile kişinin karakteri arasında bağlantı olduğu

¹ Bkz. Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara, 1966, s. 121 vd.

görüşünün varlığına edebiyatta da rastlıyoruz. Öteden beri roman, öykü ve oyun yazarlarının tiplerini çizerken, onların beden ve yüz yapıları, giyim kuşamlarıyla karakterleri ve zekâ durumları arasında ilişki kurdukları hepimizce bilinen bir gerçektir. Örneğin, edebiyatta karşılaştığımız şeytan tipi, çoğunlukla kupkurudur; ince çenesinin üstünde sivri bir sakal taşır. Entrikacı tip kambur ve cüce; ihtiyar cadı kuru, karga suratlıdır. Şişman tipte ise iyi yürekli bir aptallığın izi vardır. Faziletli tipte şeytan tipinin burunları sivri; oysa şakacı, nüktedan tipin burnu kalındır.

Eski edebiyatımızda da *Kıyafetname* adı verilen ve insanın dış görünümünden karakterini çıkarmaya çalışan eserlerin varlığını biliyoruz. Arapça bir sözcük olan ve (قفو) قفا kökünden gelen *kıyafet* ya da *kıyafe*, izlemek, birinin izinden gitmek, peşi sıra gitmek, birini taklit etmek, olasılık, görünüm, tarz vb. gibi anlamlara gelmektedir. *Kaif* sözcüğünün ise, eski Arabistan'da hem bir kişinin yerdeki izlerini izleyerek bunlardan anlam çıkaran, hem de kişiler arasındaki benzerliklerden yararlanarak, onların akrabalık derecesini saptayan kişi anlamları vardır. Kıyafenin folklor dilindeki anlamı el falı ya da yüz falıdır. Buna "ilmü'l-simya" ya da "ilmü'l-asârîr" de denir². Biz bu yazımızda, eski edebiyatımızdaki *Kıyafetnamelerin* bugün elde bulunan iki örneğinden, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Hamdullah Hamdi (1449-1508)'nin *Kıyafetname'si* ile XVIII. yüzyılda yaşamış olan İbrahim Hakkı (1703-1780)'nin *Kıyafetname'sinden* söz etmek istiyoruz.

XV. yüzyılın mesnevi ustalarından Hamdullah Hamdi'nin yazdığı beş mesneviden biri *Kıyafetname'dir*. Hamdullah Hamdi'ye yer veren bazı kaynaklar şairin *Kıyafetname'sinden* de söz ederler³. Eserin yazılış tarihi belli değildir. Hamdi, *Kıyafetname'yi* aruzun fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün kalıbıyla ve mesnevi biçiminde yazmıştır. 153 beyitlik eserin kütüphanelerde bilinen dört yazma nüshası vardır⁴.

² Bkz. *Kıyafetname* mad., İslâm Ansiklopedisi, C. VI, s. 776.

³ Bkz. Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Su'arâ*, Londra, 1971, 89b-90a; Mecdi, *Terceme-i Şakaik-i Nu'maniyye*, C. I, İst., 1269, s. 250; Mehmed Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, C. II, İst., 1333, s. 135, vd.; Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, C. III, İst., 1308, s. 1982.

⁴ a) Süleymaniye Ktp. (Esad Ef.), No. 3613,

b) İstanbul Üniversitesi Ktp., No. T. 1883,

c) Millet Ktp. (Ali Emiri), No. 563,

d) Ankara Eski Eserler Ktp., No. 1717.

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Serpil Bülbülân, *Hamdullah Hamdi ve Kıyafetname'si* (lisans rezi), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Edebiyatı Kürsüsü, Ankara, 1966-1967.

Hamdullah Hamdi Kıyafetname'ye *münacatla* başlar. Daha sonra şair, "Sûretler beyân ider ki sûretler nişânıdır" başlığıyla esas konuya geçer. Bu bölümde kişiler, dış görünüşlerinden huylarına ve karakterlerine geçilerek şu başlıklar altında değerlendirilirler: Renk (ten rengi) boy, et, hareket, saç, baş, alın, kulak, kaş, göz, yüz, burun ve ağız, ses ve söz, gülüş, dudak, diş, çene, sakal, boyun, omuz, parmak, sırt, karın, incik ve ayak. Bizi ön planda ilgilendiren bu bölümden sonra, Kıyafetname'de Hamdullah Hamdi'nin zamandan yakındığı dokuz beyitlik bölümle, okuyucuya, maddeden vazgeçip Tanrı'ya yönelmeyi öğütlediği bölüm yer alır. Kıyafetname, mesnevilerin alışılmış bitiriliş tarzında, şairin Tanrı'dan *inayet* dilediği beyitlerle son bulur.

XVIII. yüzyılda yaşamış olan İbrahim Hakkı'nın ünlü eseri *Marifetname*'dir. Marifetname'nin Kıyafetname adlı bölümünde de İbrahim Hakkı, kişilerin beden ve yüz yapılarıyla karakter özellikleri arasında bağlantı kurar. Kıyafetname, Marifetname'nin ikinci fen (*fenn-i sani*) ana bölümünün dördüncü babının dört, beş, altı, yedi ve sekizinci kısımlarında yer alır. Eski nesrin uzun cümlelerinden, ağdalı dilden uzak, *secili* ama kısa cümlelerle yazılmış olan Marifetname'nin Kıyafetname bölümü, yedinci kısmı dışında manzum olarak yazılmıştır. Manzum kısımların bazıları hece, bazıları ise aruzla yazılmıştır. Mesnevi tarzında kafiyeleşmiş olan manzum kısımların arasında bir *rubai*, iki *müfred* bir de *kita* yer alır. 1756 (H. 1170) tarihinde yazılmış olan Marifetname basılmıştır⁵.

İbrahim Hakkı, "... sûreti sîrete ve a'zâyı ahlâka 'alâmet ve nişân etmiştir tâ kim ibtidâ insân kendi kıyâfetinden kendi evsâfın tamâmiyle bilip ihtimâm ile tehzîb-i ahlâk eylesin ba'dehu akrânı kıyâfetlerine fehm u ferâsetle nazar edip her birinin zâtında muzmer olan ahvâl ü ahlâkına vâkıf ve muttali' oldukda anlara ya hulkunca ragbet ve muhabbetle mu'amele etsin veya 'aklınce hüsn-i müdârât ile geçinip gitsin veya cümlesinden 'uzlet edip..." diyerek Kıyafetname'nin başlarında insanın yüzünden huyu ve dış organlarının görünümünden de ahlakı hakkında bilgi edinebileceğimizi söyler. Bu, İbrahim Hakkı'ya göre öncelikle kişinin kendisini ahlaklı bir insan olarak donatmasında yarar sağlar. Ayrıca, sosyal ilişkiler bakımından karşılaştığımız kişilerin dış görünüşlerinden karakter özelliklerini öğrenmek yararlıdır.

⁵ Mısır (Bulak), 1836 (H. 1251), 1842 (H. 1257); İstanbul, 1868 (H. 1284).

Böylece, güzel ahlaklı, karakter sahibi kişiye ilgi ve sevgi gösterir, kötü karakterli insandan da uzak dururuz. Daha sona İbrahim Hakkı, Kıyafetname'sinin dördüncü ve beşinci kısımlarında hemen hemen Hamdullah Hamdi'ninkine yakın bir biçimde, baş ve yüzdeki organlardan başlayarak vücudun dış organlarını özellikleriyle sıralar ve bu özelliklere sahip kişinin nasıl bir ruh yapısına sahip olabileceğini belirtir. Yalnız, İbrahim Hakkı'nın bazı özelliklerinden yararlanarak kişinin karakterini tahlile geçtiği organlar sayıca daha çoktur. Örneğin, Hamdullah Hamdi'nin Kıyafetname'sindekilerden fazla olarak kol, el, tırnak, göğüs, kasık, cinsel organlar, diz, baldır özelliklerine göre de insanların karakterleri tahmin edilmiştir. İbrahim Hakkı, Kıyafetname'nin altıncı kısmında kadın güzelliğini belirleyen 32 nitelik verir. Bu niteliklere sahip olan kadınlar, yazara göre hem güzel hem de iyi huylu olurlar. İbrahim Hakkı, kadın güzelliğiyle ilgili olarak belirlediği bu nitelikleri, daha önceki kısımlarda verdiği yüz, beden ve karakter özellikleri arasındaki ilişkiye dayanarak ortaya koyar. Kıyafetname'de yer alan son kısımda İbrahim Hakkı seğirmeler konusuna değinir. Bu bölümde, yüz ve gözün seğirmelerle ilgili, dikkati çeken durumları anlatılır ve buradan insanın iç yapısına ve ruh hallerine geçilir.

Bedensel özelliklerden karakter tahliline gidilmesinin halk inanışlarında yer aldığını söylemiştik. Haklarında bilgi vermeye çalıştığımız iki esere bu açıdan baktığımızda, her iki Kıyafetname'nin kökenlerinin de gelenekler yoluyla aktarılmış inançlara dayandığını görürüz. Gerçekten hem Hamdullah Hamdi'nin hem de İbrahim Hakkı'nın sözünü ettiğimiz eserlerinde halk inanışlarının büyükçe bir bölümü belgelenir. Ayrıca, konuyla ilgili olarak, gerek Hamdullah Hamdi'nin gerekse İbrahim Hakkı'nın dini mirastan da yararlandıklarını söylemenin gereğine inanıyoruz. Hilye, siyer, şemail gibi dini edebiyat ürünlerinin Kıyafetnamelerin beslendikleri kaynaklar oldukları tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak, eski edebiyatımızda sayıları kabarık olan ve Hz. Muhammed'in beden ve yüz yapısı, giyinişi, karakteri, yaşayışı vb. gibi konulara yer veren bu eserlerin bir bir incelenmesi ve Kıyafetnamelerle aralarındaki ortak yanların gösterilmesi başlı başına bir araştırma ve inceleme konusu olduğundan burada bu konuya değinmekle yetiniyoruz. Ayrıca, geleneksel inanışlar ve dinle ilgili öğelerin yanı sıra, sözünü ettiğimiz Kıyafetnamelerin doğuşunda, Hamdullah Hamdi ile İbrahim Hakkı'nın kişisel gözlem ve deneyleriyle, hayalgüçlerinin payını da dikkate almak gerekir.

Buraya değin varlıkları bilinen iki Kıyafetnamenin biçim ve özlelerinden, yazılışlarında etkili olan kaynaklardan kısaca söz ettik. Şimdi de her iki eserin ortak konusunun işlenişiyle ilgili birkaç özelliğe değinelim. Kıyafetnamelerin ikisinin de kapsamlarına baktığımızda, ne İbrahim Hakki'nın ne de Hamdullah Hamdi'nin tip ve karakter sınıflaması yapmadıklarını görürüz. Her iki eserde de, önce insanın boyuyla huyu ve zekâ düzeyi arasındaki ilişkiye yer verilmiş, daha sonra da yüz ve kafa yapısından beden yapısına geçilerek, dış organların görünüşleriyle kişinin estetik yapısı, duygusal ve ussal özellikleri arasındaki ilişkilere dikkat çekilmiştir. Organların sıralanışı ve verilen özellikleriyle bu özellikleri taşıyan kişilerin sahip oldukları iyi ya da kötü karakter nitelikleri, zekâ düzeyleri vb. her iki eserde de birkaç değişiklik dışında aynıdır. Yalnız, İbrahim Hakki eserini daha geniş kapsamlı tutmuş, organların nitelik ve nicelikleriyle ilgili olarak daha çok söz söylemiş, ayrıca, Hamdullah Hamdi'nin yer vermediği iki bölüme, kadını estetik ve karakter değerleri bakımından incelediği bölümle, seğirmeler bölümüne de yer vermiştir.

Her sanatkâr şu ya da bu biçimde çağının ve toplumunun estetik değerlerinin, zevk anlayışının derleyicisidir. Kıyafetnameler de, çağlarının ve ait oldukları Osmanlı toplumunun insanının estetik görünümüyle ilgili ölçü ve değerleri, güzellik anlayışını büyük ölçüde yansıtan eserlerdir. Küçük ayrıntıları bir yana bırakırsak, Hamdullah Hamdi ve İbrahim Hakki XV. ve XVIII. yüzyılların Osmanlı toplumunun beğenilen insan tipini şöyle çizerler: Orta boylu, büyük başlı, yassı ve yuvarlak yüzlü, siyah ya da kumral saçlı, siyah gözlü, siyah yay kaşlı, sık kirpikli, küçük elli, uzun ve yumuşak parmaklı, yumuşak etli... Bunlara, dış organların ölçülü biçim ve boyda olmasının aranılan nitelikler arasında bulunduğunu da eklemek gerekir. İbrahim Hakki'nın Kıyafetname'sinde,

Her yeri evsat olan dilber olur bî-gümân⁶

dizesiyle ifade edilen bu görüş, her yeri normal ölçüde olanın kuşkusuz güzel olacağını anlatır. Aynı düşünceyi Hamdullah Hamdi de şöyle dile getirir:

Eyü yüze bu vasf olur kâfi

Mu'tedil ola cümle evsâfi⁷

⁶ *Marifetname*, s. 212.

⁷ Hamdullah Hamdi, *Kıyafetname*, Süleymaniye Ktp. (Esad Ef.), No. 3613, yk.4a.

Gerek Hamdullah Hamdi'nin gerekse İbrahim Hakkı'nın dış organların biçimlerinde ölçülülüğü savunan bu görüşlerinde, İslamiyetin, insana iki aşırı uçtan yani "ifratla tefritten" sakınmayı salık veren düşünüşünün etkisi olduğunu sanıyoruz. Hemen her konuda aşırılıktan kaçınmayı, ölçülü olmayı savunan bu görüş kanımızca, Osmanlı toplumunda estetik ölçülere ve değerlere uygun, beğenilen insan tipinin çizilmesinde de etkili olmuştur.

İbrahim Hakkı'nın, Kıyafetname'sinin altıncı bölümünde, kadın güzelliğini belirleyen 32 öğeden söz ettiğini söylemiştik. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Kadının, saçı, kaş, kirpiği, gözü siyah; teni, tırnağı, dişi ve gözakı beyaz; yanağı, dudağı, dişeti ve dili ise kırmızı olmalıdır. Güzel kadın, büyük başlı, yay kaşlı, iri gözlü, küçük burun, ağız, el ve ayaklı, geniş göğüs ve göbekli, iri gözlü, dolgun vücutlu ama ince bellidir. Halkın beğenisini kazanacak olan kadın güzelliğinin öğelerini ayrı ayrı saydıktan sonra, İbrahim Hakkı bu bölümü şöyle bitirir:

Böyle kıyâfetli ten
Olsa güzeldir o zen
Böyle ki hûb olur
Hulku da mahbûb olur⁸

Yani, vücudunun görünüşü böyle olan kadın güzeldir. Böyle kadın hem güzel hem de iyi huyludur. O halde, kişinin karakter sağlamlığı, huy güzelliği sahip olduğu organların eksiksizliği ve estetik ölçülere uygunluğu ile yakından ilgilidir. Kısacası, halkımızın dilinde atasözü olup söylenen "Yüzü güzel olanın huyu (da) güzel olur"⁹ görüşü Kıyafetnamelerde de beden ve yüz görünümünden karakter çözümüne gidişte etkili olan görüştür.

Buna karşın, dış organlarda görülen anormallik ve sakatlıklar ya da toplumumuzun alışageldiği tipin dışında kalan tipler, her iki eserde de mizaç ve karakter bozukluklarına işaret etmektedirler. Bu durumu, hem Hamdullah Hamdi'nin hem de İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnamelerinde verilen zekâ eksikliği, mizaç ya da karakter bozukluklarıyla ilgili ortak özelliklere bakarak anlatmaya çalışalım. Örneğin, her iki

⁸ *Marifetname*, s. 213.

⁹ Bkz. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C.I. Ankara, 1976, s. 388.

eserde de kısa boylu hileci, kızıl ve sarı saçlı çabuk öfkelenen, sarı saçlı kibirli, küçük başlı akılsız, geniş alınlı çirkin huylu, dar alınlı aptal ve bencil, büyük kulaklı cahil, küçük kulaklı hırsız, kaş ucu ince olan fitneci, göz çukuru küçük olan kibirli, küçük gözlü, ince çeneli hafifmeşrep, yumru gözlü kıskanç, uzun yüzlü utanmaz ve yalancı, ince uzun burunlunun anlayışı kıt, burun deliği geniş olan kıskanç ve kibirli, eğri ağızlı yalancı, genizden konuşan ahmak, kibirli ve kötü huylu, eğri ve iri dişli şirret, büyük çeneli kaba, köse hileci, ince uzun boyunlu aptal, kısa boyunlu hileci, sivri omuzlu hırsız, kısa omuzlu aptal, yassı sırtlı sefahate, kıllı sırtlı şehvete düşkün, büyük karınlı aptal ve cahil, kılsız vücutlu kişi yabancı huylu ve zalim olarak anlatılır. Bu saydıklarımızın yanı sıra, yalnızca Hamdullah Hamdi'nin ya da İbrahim Hakki'nin Kıyafetnamelerinde geçen ve organ özellikleriyle ilintili olan ruhsal bozukluklar da vardır. Örneğin, Hamdullah Hamdi, sarı benizlinin hain, çıkık (yumru) yanaklı ve geniş alınlının aptal, çok saçlı ve az sakallının kötü kalpli, mavi gözlünün edepsiz, tiz bakışının hırsız ve hileci, küçük yüzlünün savsak ve alçak, etli yüzlünün kaba, burnunun ucu ağzına yakın olanın kötü yaradılışlı, erkek sesli kadının ve kadın sesli erkeğin şirret olduğunu söyler. İbrahim Hakki'ya göre de tek gözlü uğursuz, büyük gözlü hastalıklı, kırmızı yüzlü ve mavi gözlü uğursuz, kısa burunlu inatçı ve tasalı, enli burunlu şehvet hastası, ince sesli erkek şehvet düşkünü, erkek sesli kadın yalancı, çatal sesli iftiracı, enli kafalı ahmak, düşük omuzlu zevke düşkün, kolunun dirseği ile bileği arası eğri olan hayırsız, yumru ve çizik tırnaklı acımasız, çıkık göğüslü kötü huylu, katı etli kaba, kambur çirkin ahlaklı, bir ayağı topal olan kişi kıskanç ve kibirli olur.

Bu konuyla ilgili olarak halk arasında yaygın bazı görüşlere de bir göz atalım. Erzurum ve çevresinde yapılan araştırmalara göre, kısa boylu, sarı saçlı, mavi gözlü, köse, topal, kör, burnu ağzına yakın, düztaban, kaz göğüslü ve seyrek dişli kişiler uğursuz olarak bilinir¹⁰. Sivas ve dolaylarında ise uğursuz olarak tanınan kişilerin şu özellikleri taşıdıkları görülür: Sarı saç, sarı kaş ve kirpik, mavi göz, kısa boy, kısa kol, eksik ya da fazla parmak, seyrek saç, seyrek sakal ve seyrek diş, topallık ya da körlük¹¹. Bahkesir yöresindeki halkın da konuyla ilgili görüş-

¹⁰ Bkz. Zeki Başar, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara, 1972, s. 271-272.

¹¹ Bkz. Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, s. 121-124.

leri şöyledir: Çukur gözlü insanlar hain ve merhametsiz, gözleri büyük olanlar para canlısı, büyük burunlu nankör, sivri dilli yalancı, uzun elli insan hırsız olur¹². Verdiğimiz örneklerde, Anadolu'nun değişik yörelerindeki halk inanışlarında yer alan uğursuz insan tipiyle Kıyafetnamelerde çizilen çeşitli ruhsal bozuklukları olan kişilerin bedensel görünümleri arasındaki benzerlik ve özdeşlik dikkatimizi çekmektedir.

Atasözleri, eski kuşakların doğa, insan ve toplum karşısındaki gözlemlerini, düşüncelerini ve değer yargılarını yansıtır. Toplumumuzun yüzyıllar boyunca süregelen yaşayışının, inanış ve geleneklerinin izlerini buluruz onlarda. Bu bakımdan, sosyoloji, etnoloji, folklor gibi bilim dallarına değişik konulardaki araştırma alanları içinde atasözlerinin katkısı büyüktür. Yukarıda, Kıyafetnamelerin etnolojiyle ortak ya da daha doğrusu benzer yanlarından bir kaçını göstermeye çalıştık. Şimdi de Kıyafetnamelerle ilgili olarak daha doğrusu Kıyafetnamelerin işlediği konuyla ilintili bulduğumuz bazı atasözlerine bakalım. Bu atasözlerinin bir bölümü, Türk toplumunun yüzyıllar boyu süregelen beğeni anlayışını ortaya koyarlar. Örneğin, "Bağın taşlısı, karının saçlısı" ya da "Tarlanın taşlısı, kızın saçlısı, öküzün başlısı", "Beyazın adı var, esmerin tadı var", "Bir dirhem et bin ayıp örter¹³" vb. atasözleri bu türdendir. Kıyafetnamelerde de, bilhassa kadın güzelliğinde uzun saçın ve dolgun vücudun aranan özellikler arasında yer aldığını daha önce görmüştük. Bulabildiğimiz şu bir kaç atasözü ve deyim de fiziksel görünümünden, ruhsal özellikleri belirleyici anlam ifade ederler. "Yüzü güzel olanın huyu (da) güzel olur", "Atta karın, yiğitte burun", "Boyu sırik, aklı kıvık (yılık)¹⁴", "Uzun adam herak olur, ayda yılda gerek olur" (Gündüzbey, Yeşilyurt-Ml.), "Körden, savaktan, meyvası bitmedik kavaktan sakın (Ereğli-Kn.)", "Sakal sarı, göz mavi, döl azgını; gece ayaz, gündüz bulut yıl azgını (Gaz.)", "Köse hesabını bilir (Karakoçan-El.)", "Kel arsız, kör yanaz olur (Bünyan-Ky.)", "Akli kısıyla, boyu köseyle arkadaş olma (Güdül-Ank.)" "İyilik etme kelle-re, gider söyler ellere (İç., İs.)", "Köpeğin koca kuyruklusundan, adamın koca bıyıklısından korkulur (Yaka-Dazkırı-Af.)¹⁵". Böylece, Kıyafetnamelerde rastladığımız ve daha önce varlığına değindiğimiz, kişinin

¹² Bkz. M. Halit Bayrı, *Halk Adetleri ve İnanmaları*, İstanbul, 1939, s. 159-162.

¹³ Bkz. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. I.

¹⁴ Bkz. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C. I-II.

¹⁵ Bkz. Türk Dil Kurumu, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 1969.

fiziksel özellikleriyle, ussal ve ruhsal özellikleri arasındaki ilişkiler, yukarıdaki atasözleri ve deyimlerde de ortaya konmakta ve örneklerin birçoğunda Kıyafetnamelerle aynı ya da onlardakine benzer görüşler savunulmaktadır.

Ruhbilimin de kişiliğimizi oluşturan bedensel ve ruhsal yönler arasındaki ilişkiye önem verdiğini daha önce belirtmiştik. Varlığımızın bu iki görünümü, doğumdan başlayarak yaşantımızın her döneminde, birbirlerinden ayrı düşünülmemeyecek bir biçimde karşılıklı olarak çapraşık etkileşimler içerisinde gelişirler. Bedenimizin fiziksel özellikleri, ruhsal yapımızın hangi yönde ve ne biçimde gelişeceğinin belirlenmesinde yardımcı olurken, ruhsal görev ve süreçler de vücudumuzun çalışmasına yön verirler. Felçler, duyu organı sakatlıkları gibi bazı organik rahatsızlıklar, gerçekte bilinçaltı ruhsal bozukluklarla ilintilidir ve ruhsal alanla bedensel alan arasındaki sıkı bağlantıya işaret ederler.

Ruhbilim, her hangi bir genellemeye gitmeksizin, bedensel tamlık ve estetik bakımdan ölçülülüğün kişiliğin olumlu yönde gelişiminde etkili olduğunu kabul ederken, bedensel kusur ve aykırılıkların da kişiliği olumsuz yönde etkileyerek insanda aşağılık, kendine güvensizlik ve yalnızlık duygularını geliştirdiği ve birtakım kişilik sorunları yarattığı görüşüne yer verir. İnsanın, yaşamı boyunca, kişisel ve sosyal alanlarındaki davranışlarına yön veren başarılı olma, üstünlüğe doğru çabalama güdüsü kendini ortaya koymakta ve doyurulmakta bazı güçlüklerle karşılaşınca kişide aşağılık duygusunun ve eksiklik kaygısının gelişmesine yol açar. Üstünlüğe ulaşma güdüsünün ifade ve doyunluk kanalını tıkayan güçlüklerin başında da bedensel sakatlıklar ve aykırılıklar gelmektedir. Bunlar arasında, boy kısalığı, çolaklık, topallık gibi birçok sakatlık ve bedensel ölçsüzlükleri sayabiliriz¹⁶.

Ruhbilimle ilgili olarak yukarıda belirtmeye çalıştığımız insanın fiziksel güzelliği ile sağlıklı ruhsal yapısı ve bedensel kusurları ile kişilik bozuklukları arasında bağlantı olduğu görüşü, ilkel anlamda olmakla birlikte Kıyafetnamelerde de yer alan görüştür. Ancak, gerek Hamdullah Hamdi'nin gerekse İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnamelerinde bedensel sakatlık ve aykırılıklara bağlı olarak verilenler, kişilik bozukluk-

¹⁶ Bkz. Alfred Adler, *Understanding Human Nature*, New York, 1968, s. 65-80;

Mitat Enç, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İstanbul, 1949, s. 161-174;

Rasim Adasal, *Medikal Psikoloji*, C. I, Ankara, 1964, s. 332-350, 450-461.

larından çok, kişiliği bütünleyen mizaç, zekâ düzeyi ve özellikle karakter bozukluklarıyla ilgilidir. Bunlar arasında, kısa boylu ve köse insanın hileci, küçük kulaklı ve sivri omuzlunun hırsız, yumru gözlünün kıskanç, eğri ve iri dişlinin şirret, topal insanın kibirli ve kıskanç olması gibi karakter bozukluklarını, uzun boylu, küçük başlı gür ve yumuşak saçlı, ince uzun burunlu, büyük karınlı ve genizden konuşan kişinin ahmak olması gibi zekâ ile ilgili bozuklukları ya da kızıl ve sarı saçlı kişinin öfkeli, kemerli burunlu ve kaşlarının arası kırışık olanın elemli olması gibi mizaç özelliklerini yukarıda değindiğimiz konuyla ilgili örnekler arasında sayabiliriz. Bu özelliklerden bazılarına sahip olanların, örneğin, vücut ölçüleriyle orantılı olmayan başlı, sık telli gür saçlı ve büyük karınlı insanların ruhbilimde de zekâ düzeyi normalin altında olan kişilerin tipik özellikleri arasında yer aldığı bilinen bir gerçektir¹⁷.

İbrahim Hakkı'nın, Kıyafetname'sinin bir bölümünü seğirmeler konusuna ayırdığını söylemiştik. Bu bölümde İbrahim Hakkı, seğirmenin nedenini damarlardaki kan dolaşımının engellenmesine bağlar. Oysa bugün seğirmenin tıptaki bilinen nedeni, İbrahim Hakkı'nın verdiği nedenden başkadır. Tıptaki bilimsel açıklamaya göre, seğirme güç durumlar karşısında kalan insanda bir çeşit boşalma olarak görülür. Gene seğirmeyle ilgili olarak tıbbın gösterdiği ikinci bir neden de, beyinde seğirme görülen yerdeki kasa gelen sinirlerin aşırı derecede uyarılmasıdır.

Sonuç olarak; Kıyafetnamelerde, beden yapısı ve bu yapıyla birlikte gittiği varsayılan karakter ve ahlakla ilgili değer yargılarına yer verilmiştir, diyebiliriz. Her iki Kıyafetnamenin yazılış nedeni de bu bakımdan hem kişinin kendi kendisini ahlaklı insan olarak yetiştirmesi, hem de toplumsal ilişkilerin uyumlu bir düzeyde yürütülmesini sağlamak amacıyla yakından ilgilidir. Ancak, gerek Hamdullah Hamdi'nin gerekse İbrahim Hakkı'nın konuya yaklaşımlarında daha önce belirttiğimiz gibi yaşadıkları çevrenin gelenek ve inançlarının etkisi küçümsemeyecek ölçüdedir. Her iki Kıyafetnamenin de genel çizgiler içerisinde konuya bakışlarında etnoloji, folklor ve ruhbilimle benzeştiği ve birleştiği noktalardan söz edebiliriz. Yalnız sonuç olarak, her iki eserde de verilen görüşlerin, benzetme ve yakıştırmaların, yargı ve yorum-

¹⁷ Bkz. Raleigh M. Drake, *Anormal Davranışlar Psikolojisi*, (çev. N. Arkun), İstanbul, 1960, s. 68-69.

ların çoğunun kökenleri, gelenek yoluyla gelmiş inançlara dayanmakta ve günümüzün bilim anlayışına uzak düşmektedir. Bununla birlikte, Kıyafetnamelerin anlattıkları, yüzyıllar boyunca halkımızın düşüncelerinde yer etmiş, izler ve etkiler bırakarak yaşamış ve hemen günümüze değin süregelmişlerdir. Ayrıca, özellikle XX. yüzyılın ilk yarısında ruhbilim alanında bilimsel değer kazanan bu konuya eğilimiş olması önemlidir ve Kıyafetnamelerin gerçek değeri de kanımızca bu noktada ortaya çıkar.